

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

จากงาน Phaedrus¹ ของเพลโต (Plato) เมื่อ 360 ปีก่อนคริสตกาลหรือนานกว่านั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 179) จนถึงงาน Dissemination² ของฌาร์ค แดร์ริดา (Jacques Derrida)³ ที่ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. 1981 ปัญหาของภาษาเขียน (writing) ถูกตั้งข้อสงสัยในความเชื่อถือมาโดยตลอดถึงการเป็นภาพตัวแทน (representation) ที่ได้รับลำดับความเชื่อมั่นที่มีมากกว่า ภาษาพูด (speech) และด้วยเหตุที่ภาษาเขียนเป็นเพียงการสำเนาภาษาพูด หากจะกล่าวตามแบบรูสโซ (Rousseau)⁴ ก็คือ การเขียนเป็นเพียง “ส่วนเพิ่มเติมคำพูด” (supplement to the spoken word) ภาษาเขียนในทัศนะของรูสโซจึงเป็นการสร้างหลักฐานพยานของภาษาพูดให้เกิดขึ้นในเชิงประจักษ์ และเป็นศาสตร์ที่เราเรียนรู้ในเวลาต่อมาว่า “นิรุกติศาสตร์” (philology)

ในงานของแดร์ริดาที่ชื่อ Of Grammatology⁵ แดร์ริดาถวิลมองในประเด็นนี้ว่า นั่นเป็นเพราะภาษาพูดได้ถูกผูกติดเข้ากับความเป็นปฐมหรือขั้นแรกของภาษา ซึ่งถูกโยงเข้ากับการดำรงรักษาชาติ

¹ Phaedrus เป็นงานเขียนของเพลโตที่เกี่ยวกับชายหนุ่มนามเฟรดริสสนทนากับโสเครตีสในประเด็นเรื่องราวของความรัก ศิลปะของการใช้วาทศิลป์ การถกเถียงในเรื่องจิตวิญญาณ ฯลฯ

² Dissemination, trans. Barbara Johnson (Chicago & London: Chicago University Press, 1981) ส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงงาน Phaedrus ของเพลโตข้างต้น และยังได้วิจารณ์นักปรัชญาอย่างรูสโซที่เห็นว่า ภาษาพูดซึ่งถือเป็นการแสดงออกทางธรรมชาติจึงสำคัญมากกว่าภาษาเขียน ซึ่งแดร์ริดาไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่าวัฒนธรรมไม่ได้ปฏิเสธธรรมชาติ แต่ก้าวหน้ามากกว่าธรรมชาติ เช่นเดียวกับการที่ภาษาเขียนมีอารยธรรมหนุนหลัง เพราะเขียนมาจากการไต่ตรองย้อนก้าวหน้ามากกว่าภาษาพูดที่พูดโดยไม่มีไต่ตรอง

³ ฌาร์ค แดร์ริดา (Jacques Derrida: 1930-2004) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสเชื้อสายยิว ผู้สร้างแนวคิดหรือสร้าง (deconstruction) ที่มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งกับทฤษฎีทางวรรณกรรมและปรัชญาภาคพื้นทวีปยุโรป (Continental Philosophy)

⁴ ฌอง ฌาร์ค รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau: 1712-1778) นักปรัชญาและนักเขียนชาวฝรั่งเศส ผู้ประพันธ์หนังสือสัญญาประชาคม (social contract) ที่เกี่ยวข้องกับรับและการปกครอง

⁵ Of Grammatology, trans. Gayatri Chakravorty Spivak, (Johns Hopkins University Press, 1976)

พันธุ์ของคนเป็นศูนย์กลาง (ethnocentrism) โดยมีการพัฒนาทางภูมิปัญญาอันยาวนานของกรีก (Greek) ส่งผลให้ปรัชญาของตะวันตกมีความเข้มแข็ง ซึ่งหากว่าจะนับตามประวัติศาสตร์ของอภิปรัชญา (history of metaphysics) นับตั้งแต่เพลโตถึงเฮเกิล (Hegel)⁶ อารวมถึงไลบ์นิซ (Leibniz)⁷ หรือว่าหากจะพ้นจากระดับอภิปรัชญาไป ก็จะนับได้ตั้งแต่นัก21คิดก่อนโสเครตีส (pre-Socretics)⁸ จนถึงมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger)⁹ ที่บรรดาคนเหล่านั้นต่างได้กำหนดยึดเอาความเป็นต้นฉบับของความจริงโดยทั่วไปมาซึ่งที่คำพูด (the origin of truth in general to the logos) ที่แคร์รีดาเรียกว่า “วจนศูนย์นิยม” (Logocentricism)¹⁰ ในการสร้างความชอบธรรมแก่ภาษาพูดและใช้ภาษาพูดเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง ภาษาเขียนจึงกลายเป็นเพียง “สัญลักษณ์ของสัญลักษณ์” (the signifier of the signifier)¹¹ (Jacques Derrida, 1967: 3.7) ลำดับชั้นสองของความคิดต่อจากภาษาพูดที่เป็นสื่อแทนความคิดในขั้นต้น จึงทำให้ภาษาเขียนไม่ได้ถูกสถาปนาให้ได้รับการยกย่องเช่นภาษาพูดแต่อย่างใด

⁶ จอร์จ วิลเฮล์ม เฟรเดริช เฮเกิล (George Wilhelm Friedrich Hegel: 1770-1816) นักปรัชญาจิตนิยมสัมบูรณ์ (absolute idealism) ชาวเยอรมัน

⁷ กอทท์ฟรีด วิลเฮล์ม ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm Leibniz: 1646-1716) นักอภิปรัชญาเหตุผลนิยมภาคพื้นทวีปยุโรป (Continental Rationalist) และนักคณิตศาสตร์ชาวเยอรมัน

⁸ นักคิดก่อนโสเครตีส (pre-Socratics) หมายถึงนักคิด นักปรัชญาช่วงก่อนยุคของโสเครตีส เช่น ธาเลส (Thales; 624 - 550 B.C.) อแนกซิแมนเดอร์ (Anaximander: 611 - 547 B.C.) อแนกซิเมนีส (Anaximenes: 588 - 524 B.C.) ไพธาโกรัส (Pythagoras: 580 - 500 B.C.) เฮราคลิตุส (Heraclitus: 535 - 475 B.C.) ซีโนฟานีส (Xenophanes: 570 - 480 B.C.) พาร์เมนิเดส (Parmenides: 215 - 480 B.C.) เซโนแห่งอีเลีย (Zeno of Elea: 490 - 430 B.C.) อิมพีโดเคลส (Empedocles: 495 - 435 B.C.) อแนกซากอรัส (Anaxagoras: 500 - 438 B.C.) และเดโมคริตัส (Democritus: 460 - 370 B.C.) เป็นต้น

⁹ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger: 1889-1976) นักปรัชญาชาวเยอรมันสาขปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology), อัตถิภาวนิยม (Existentialism) และภววิทยา (Ontology)

¹⁰ Logocentricism มาจากคำว่า Logo แปลว่า เหตุผล และ centric ที่แปลว่า ศูนย์กลาง โดยคำนี้ถูกแปลเป็นภาษาไทยว่า “วจนศูนย์นิยม” โดย สมเกียรติ ตั้งนโม ในบทความในเว็บไซค์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืนลำดับที่ 187 ซึ่ง “วจนศูนย์นิยม” ถือว่าคำและภาษาเป็นการแสดงออกเบื้องต้นอันหนึ่งของความจริงภายนอก (regarding words and language as a fundamental expression of an external reality) ที่แสดงแทนความคิดของตนเองออกมา

¹¹ สัญลักษณ์ของสัญลักษณ์เป็นมโนทัศน์หรือความคิด (concept/idea) ในฐานะตัวหมายถึง (signified) ที่เราจะต้องสร้างภาพตัวแทนความคิด (representation) ของเราผ่านตัวหมายถึง (the signifier) สื่อสารให้คนอื่นเข้าใจความคิดของเรา เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ท่าทาง ฯลฯ เพื่อให้สิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏเป็นภาพตัวแทนแสดงสิ่งที่เราคิดออกมา

แต่ทว่าภาษาพูดไม่ได้แสดงถึงความเป็นอารยะ (civilized) ที่ทำให้ตนเองหรือสังคมที่ตนอาศัยดีขึ้นหรือก้าวหน้ากว่าสังคมอื่นที่อยู่รอบข้าง ซึ่งความเป็นอารยะนี้เป็นส่วนสำคัญในการที่จะพัฒนาสังคมหรือชีวิตตนเองให้ดีขึ้น ซึ่งหากจะพัฒนาสังคมให้ “อารยะ” แล้ว อาจจะต้องเริ่มจากคนในสังคมเองที่ควรจะมีชีวิตที่ดีขึ้นเสียก่อน หมายความว่าสังคมจะอารยะได้สามารถวัดจากคนในสังคมที่จะต้องมีชีวิตที่ดีขึ้นเช่นกัน หากจะกล่าวตามแบบอริสโตเติลเลียน (Aristotelian) ก็คือการใช้ชีวิตที่เป็นสุขหรือชีวิตที่ดี (eudaimonia)¹² จะนำไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา เป็นสังคมที่คนสามารถใช้รูปแบบชีวิต (life style) ที่เทพปรารถนา

รูปแบบชีวิตที่เทพปรารถนาก็ย่อมาหมายความว่า เป็นรูปแบบการใช้ชีวิตที่เหล่าพลพรรคเซอซหรือซุส (Zeus)¹³ หาไม่ได้จากบนภูเขาโอลิมปัส (Olympus) ทำให้เทวสถานแห่งนี้จึงยอมไม่ใช่ตัวอย่างของสังคมที่คนมีการใช้ชีวิตที่ดีขึ้นเทพตามแบบอริสโตเติลคาดหวัง แม้ที่แห่งนี้จะเต็มไปด้วยอภินิหารและความมหัศจรรย์อันน่าตื่นตาตื่นใจสำหรับมนุษย์ แต่ก็ยุ่งเหยิงไปด้วยเรื่องราวการช่วงชิงแข่งขันทั้งระหว่างเทพด้วยกันเองกับสิ่งมีชีวิตประเภทอื่นตามแบบเนื้อหาเทพปกรณัม (myth) ที่แสดงความสัมพันธ์กันไปมาอย่างสลับซับซ้อน

การอธิบายปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันผ่านตำนานเทพ (Myth/Mythos) เช่นนี้ เป็นสิ่งที่นักคิดกรีกในสมัยนั้นหลีกเลี่ยง อย่างน้อยนักคิดกรีกรุ่นแรกๆ อย่างซีโนฟานีส (Xenophanes)¹⁴ ก็ได้ท้วงติงไว้ว่า เหล่าตำนานเทพหาใช่อื่นไกล มันเป็นเพียงจินตนาการของมนุษย์ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาตามภาพลักษณ์ของตนเอง (จาง ทงประเสริฐ, 2514: 166) ซึ่งสอดคล้องกันกับบรรยากาศกรีกในช่วงนั้นที่ชาวกรีกได้ก่อตั้งนครรัฐขึ้นหลายแห่ง โดยมีบรรดาทาสของพวกเขาคือผู้ทำงานและใช้แรงงานทั้งหมดในการสถาปนานครรัฐต่างๆ ทำให้พลเมืองกรีกมีอิสระและสามารถที่จะตั้งคำถามทางปรัชญาต่างๆ และมีวิธีคิดที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์และเหตุผลแบบมนุษย์ (logos) มากกว่าที่จะหันหน้าไปพึ่งพิงเหตุผลของเหล่าบรรดาเทพยดา (Logos) ดังนั้นจุดมุ่งหมายของนักคิดกรีกในยุคนี้ก็คือ

¹² Eudaimonia มาจากรากศัพท์ eu แปลว่า well และ daimon มาจาก divine being อันหมายถึงรูปแบบชีวิตที่เทพปรารถนา (Terence Irwin and Gail Fine, (1995), p. 587. อ้างใน สุขุมิตร เขมาลีลากุล, 2541: 13.) ซึ่งอริสโตเติลใช้คำนี้เพื่อสื่อความคิดการใช้ชีวิตที่ดีที่สุดในมนุษย์พึงแสวงหา

¹³ เซอซหรือซุส (Zeus) เป็นราชาแห่งเทพทั้งหมด ผู้ปกครองเขาโอลิมปัส และเป็นเทพแห่งท้องฟ้าและฟ้าร้องของตำนานเทพปกรณัมกรีก สัญลักษณ์ประจำกายพระองค์คือสายฟ้า โคมพศผู้ นกอินทรี และต้นโอ๊ก นามของพระองค์ในตำนานเทพปกรณัมของโรมันคือเทพเจ้าจูปีเตอร์ (Jupiter)

¹⁴ ซีโนฟานีส (Xenophanes: 570 - 480 B.C.) เป็นผู้รู้หรือโซฟิสต์ กวี นักวิจารณ์สังคมและศาสนา

การค้นหาเหตุผลตามธรรมชาติมาอธิบายกระบวนการต่างๆ ของธรรมชาติแทนที่จะให้เหตุผลเหนือธรรมชาติมาอธิบายดั้งเดิม (โยสไตน์ กอร์ดอร์, 2548: 94) ซึ่งคำอธิบายแบบใหม่เช่นนี้ก็ได้ก่อตัวไปพร้อมๆ กันกับการคิดรูปแบบการใช้ชีวิตที่ดีเพื่อให้สอดคล้องกับนครรัฐที่กำลังก่อตั้งขึ้นมา

การมีชีวิตที่ดีของคนในสังคมหรือรัฐหนึ่งๆ อริสโตเติล (Aristotle) เห็นด้วยกับเพลโตว่าการมีรัฐนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับคน เฉพาะภายในวงแคว้นของรัฐเท่านั้นที่คนอาจจะดำรงชีวิตที่ดี และมีทางใช้ปัญญาความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มที่ การมีรัฐทำให้ชีวิตที่ดีขึ้นและสมบูรณ์ขึ้นกว่าที่ไม่มีรัฐ (ฮาร์มอน เอ็ม. จัด, 2515: 74-75) จากจุดนี้เองจึงอาจย้อนไปถึงการแสดงความคิดเห็นของเพลโตเรื่อง “อูตมรัฐ” (Republic) อันเป็นที่มาแรกๆ ของการถกเถียงในการแสวงหาปรัชญาทางการเมืองของศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองที่เรียกว่า “รัฐศาสตร์” (political science) ในปัจจุบัน

อาการ “มากหมอ มากความ” ในการตีความหรือความเข้าใจแบบทางใครทางมันตามกระแสนิยมความหลากหลาย (pluralism) ที่นับได้จากจำนวนสำนักคิด (schools of thought) หรือบรรดาเหล่าฟิโลโซเฟอร์และโซฟิสต์ (philosophers and sophists) ในสมัยกรีกตอนต้นนั้น ก็ไม่ต่างอะไรกับสังคมในส่วนอื่นๆ ของโลก ที่มักมีความคิดและการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างหลากหลายในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคม ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นบ่อยครั้งผ่านการใช้วาจาวิวาทะกัน โดยเฉพาะประเด็นระหว่างผู้นำทางสังคมที่จะต้องปกครองดูแลความสงบสุขในนามความสามัคคี ความสงบเรียบร้อยของรัฐ กับประชาชนที่ชูประเด็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องกับรัฐที่ตนอาศัยอยู่ รวมไปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการค้าขาย ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ การเจรจาตกลงต่างๆ บนความเลือนล่อยของการพูดปากเปล่ามักเกิดปัญหาอยู่บ่อยครั้งในสังคมที่มีวัฒนธรรมมุขปาฐะหรือปากเปล่า (oral culture) ซึ่งนับเป็นปัญหาทั้งภายในสังคมด้วยตนเองและระหว่างสังคมที่อยู่รอบข้าง

ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ในหลายๆ สังคมจึงต้องอาศัยภาษาเขียนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ (empirical evidence) ใช้เพื่อหาข้อตกลงร่วมกันภายใต้การนำเสนอของรัฐ ดังเช่น รัฐธรรมนูญ กฎหมาย พระราชบัญญัติ หรือข้อบังคับทางสังคมที่มีลักษณะเป็นลายลักษณ์อักษรต่างๆ เช่น อักษรเฮียโรกลีฟิค (Hieroglyphic) ในยุคแรกใช้สำหรับบันทึกข้อความ อันมีลักษณะโฆษณาชวนเชื่อของรัฐและศาสนจักร และใช้ทำรายการสินค้าของทางราชการ ภาษาเขียนที่เก่าแก่ที่สุดของจีนก็เป็นเรื่องคำทำนายทางศาสนาเกี่ยวกับเรื่องราวการสืบราชบัลลังก์ในยุคราชวงศ์ฉาง (Chang) (ไคมอนด์ จาเร็ด, 2547: 302) เป็นต้น วัฒนธรรมการเขียนที่เกิดขึ้นจึงมักมาจากแนวคิดของชนชั้นปกครองตลอดจนผู้นำศาสนาที่มีอำนาจความรู้และเวลาว่าง (leisure time) ครุ่นคิด ในขณะที่ชนชั้นที่ถูกปกครองหรือไพร่ (plebeian) ไม่มีความรู้หรือเวลามากพอที่จะมานั่งคิดหรือขีดๆ เขียนๆ เพราะชีวิตประจำวัน สถานะทางสังคมรวมถึง

การประกอบอาชีพที่เรียบง่ายของตนเองยังไม่ต้องการพึ่งพาการเขียนที่ซับซ้อนมากนัก การกำเนิดขึ้นของความรู้ผ่านการเขียนจึงตอบสนองเพื่อประโยชน์ของชนชั้นนำในสังคม เพื่อที่จะได้ใช้อำนาจของตนกำหนดคุณค่าสิ่งต่างๆ ในสังคมที่ตนปกครองโดยชอบธรรมผ่านกฎ ข้อบังคับต่างๆ

ภาษาเขียนจึงได้ถูกกระทำและกำหนดขึ้นในฐานะเป็นเครื่องมือสร้าง “ความเป็นมาตรฐานเดียวกัน” (standardization) ภายใต้อำนาจรัฐ และการสร้างความเข้าใจร่วมกันของประชาชนนั้น ก็เพื่อก่อให้เกิดความเป็นเอกพันธ์อันหนึ่งอันเดียวกัน (homogenization) ของรัฐขึ้น และเหตุเพราะในการทำให้ประชาชนรับรู้และเข้าใจถึงกฎเกณฑ์ข้อตกลงร่วมกันภายใต้รัฐเดียวกันนั้น รัฐไม่สามารถที่จะใช้คำพูดในการสื่อสารอันบ่งบอกถึงความเข้าใจที่รัฐตระเตรียมไว้ให้ได้อย่างครบถ้วน และเห็นตรงกันทั้งหมดอย่างบริบูรณ์ รวมไปถึงความรู้บางอย่างที่รัฐพยายามจะกล่อมเกลานั้น ประชาชนจำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้เบื้องต้นเพื่อปูพื้นฐานในการทำความเข้าใจในเรื่องของรัฐที่สลับซับซ้อนหรือสำคัญยิ่งขึ้นไป โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดก็เพื่อความมั่นคงของรัฐ ดังนั้นประชาชนในสังคมจึงต้องเรียนรู้ผ่านระบบการศึกษาต่างๆ ที่รัฐกำหนดขึ้น

อาจจะกล่าวได้ว่าระบบการศึกษาที่รัฐจัดตั้งขึ้น เป็นการเตรียมให้ประชาชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่รัฐกำหนด โดยมีรัฐสนับสนุน เพื่อความสงบสุข ก้าวหน้า และมีชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน ภายใต้กรอบสมมุติฐานที่ว่า การพัฒนาประชาชนก็หมายถึงการพัฒนารัฐไปด้วยในตัว ซึ่งยุทธวิธีการกล่อมเกลாதงความรู้ที่รัฐได้พยายามกล่อมเกล่าประชาชนของตนให้เชื่อมั่นและคล้อยตามรัฐโดยผ่านระบบการศึกษาของตน

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการกล่อมเกล่าทางความรู้ผ่านระบบศึกษานี้ก็ทำให้เกิดขึ้นพร้อมๆ กันกับแนวคิดรัฐสมัยใหม่ (modern state) ในช่วงศตวรรษที่ 16 และ 17 แต่อย่างไรก็ตามอย่างน้อยในงานกรีกโบราณของเพลโตอย่าง “อุดมรัฐ” ก็ยังเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาและสนับสนุนให้ก่อตั้งโรงเรียนอนุบาลที่จัดขึ้นโดยรัฐ และสนับสนุนการศึกษาอย่างเต็มเวลา และรัฐในอุดมคตินั้นก็ควรที่จะรับผิดชอบและเลี้ยงดูเด็กมากกว่าผู้ปกครองหรือนักบวชในสมัยนั้นซึ่งไม่ได้รับอนุญาตให้มีครอบครัว (โยสไตน์ กอร์ดอร์, 2548: 94) แนวคิดของเพลโตเช่นนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐได้เข้ามาควบคุมประชาชนตั้งแต่ยังเยาว์วัย เพื่อสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองแก่ประชาชนที่เรียกว่าการกล่อมเกล่าทางการเมือง (political socialization) มากกว่าจะปลูกฝังให้เป็นปัจเจกชน (individual) ที่มีการเรียนรู้อย่างมีอิสระ

ทำให้ระบบการศึกษาเช่นนี้ย่อมจะไม่ใช่การศึกษาที่เป็นไปเพื่อประโยชน์โดยตรงต่อผู้เรียน หากแต่เป็นการศึกษาที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของทางรัฐ โดยที่รัฐหวังจะได้กลับมาจากการลงทุนจัดตั้ง

ระบบการศึกษาขึ้น หากจะกล่าวแบบค่านีเทียน (Kantian) แล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ว่าการศึกษารัฐจัดขึ้นได้มองประชาชนในฐานะเป็นวิถี (means) ที่จะนำไปสู่การพัฒนาารัฐโดยภาพรวม มากกว่าที่จะมุ่งจัดการศึกษาโดยมีเป้าหมายอยู่ที่ศักยภาพตัวปัจเจกหรือของผู้เรียนเอง

รัฐไม่ชอบความต่างอย่างหลากหลาย (heterogeneous) ของปัจเจก ด้วยเหตุที่ความหลากหลายไม่ใช่ความเป็นหนึ่งอันเดียวกัน (unity) ที่รัฐพึงปรารถนาในแง่การปกครอง ดังนั้นการถ่ายทอดอำนาจการกล่อมเกลาลงสู่ประชาชนของตนเอง รัฐจึงจำต้องสร้างรูปธรรมของอำนาจในการควบคุม สร้างมาตรฐานความรู้และสามารถที่จะใช้ความรู้ที่ประชาชนได้รับเป็นฐานอ้างอิงในการสร้างอำนาจที่ชอบธรรมของตนเอง ด้วยเหตุและผลดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่าอำนาจการกล่อมเกลาจากรัฐกับความรู้ภายในระบบการศึกษามีความเชื่อมโยงและส่งผลต่อซึ่งกันและกันมาโดยตลอด

พื้นฐานรูปธรรมของอำนาจที่ทรงพลังและสามารถกล่อมเกล่าประชาชนได้อย่างประสิทธิภาพจะต้องเริ่มที่ใกล้ตัวผู้เรียนที่สุด หมายความว่านอกจากรัฐจะกล่อมเกล่าคนในชาติผ่านชุดความรู้ต่างๆ แล้ว การจัดสถานะแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการกล่อมเกล่าก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น การจัดให้มีโรงเรียนเพื่อการศึกษาหาความรู้จากรัฐ โดยเฉพาะ มีการใช้ผู้มีความรู้ที่ได้มาตรฐานจากรัฐทำหน้าที่อบรมสั่งสอน มีการจัดระเบียบควบคุมวินัยอย่างเข้มงวดภายในโรงเรียน ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็เพื่อให้เกิดการกล่อมเกล่าคนในชาติให้มีพื้นฐานความรู้เป็นไปตามที่รัฐกำหนดนั่นเอง

ทำให้อำนาจรัฐซึ่งเคยเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทางสาธารณะ (public) หรือเป็นเรื่องของส่วนรวมกลายมาเป็นเรื่องราวทางปัจเจกบุคคลมากขึ้น หากจะกล่าวในบริบทการศึกษาก็คือ การแสวงหาความรู้อันเป็นเรื่องชีวิตส่วนตัว (private life) ของประชาชนถูกทำให้กลายเป็นเรื่องระบบการศึกษาของส่วนรวมผ่านการใช้อำนาจของรัฐ โลกของระบบการศึกษาจึงเป็นเรื่อง “ส่วนตัวของรัฐ” ที่กระทำต่อ “ประชาชนส่วนรวม” ของตนเอง หากเพียงแต่ความเข้มข้นของการกล่อมเกล่าจากรัฐที่ปรากฏโฉมในโลกสมัยใหม่ (modern world) ได้ระเบิดพลังปะทะกับประชาชนของตนเองจนถึงขีดสุดการใช้อำนาจดังที่มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เรียกว่าเป็นการใช้อำนาจอย่างรุนแรงในระดับ “จุลฟิสิกส์” (micro physics) และฝ่ายประชาชนที่ถูกกระทำนั้นก็ตอบโต้อำนาจนี้ได้อย่างถึงใจเช่นกัน ภายใต้ชื่อการศึกษาทางเลือกต่างๆ (alternative educations)

ความขัดแย้งระหว่างประชาชนในฐานะผู้กระทำ (agency) กับระบบการศึกษานับเป็นโครงสร้าง (structure) จากรัฐชนิดหนึ่ง ผ่านสื่อการศึกษาอย่างแบบเรียนในระบบการศึกษาไทย กอปรกับกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่ตั้งโถมเข้ามาทำให้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่แห่งการช่วงชิง

แข่งขันความรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet Network) ในประเด็นเรื่องกระบวนการควบคุมอำนาจ (power) และความรู้ (knowledge) อันเป็นจุดตั้งต้นของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ที่จะศึกษา

หากรัฐธรรมนูญที่ถูกตีพิมพ์หรือจำหน่ายเพื่อคนในสังคมเข้าใจและปฏิบัติตัวตรงกัน เป็นเทคโนโลยีการควบคุมจากทางรัฐอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อประโยชน์ทางการปกครองแล้ว รัฐเองก็ได้สร้างความเข้าใจในความรู้ร่วมกันผ่านระบบการศึกษาเช่นเดียวกัน ซึ่งมีความวิจัยและงานเอกสารทางวิชาการหลายชิ้นได้ยืนยันถึงความพยายามจะกล่อมเกลารัฐธรรมนูญผ่านหนังสือแบบเรียน (texts book) ที่รัฐผลิตขึ้นมา ดังจะได้วิจารณ์ในบทวรรณกรรมปริทัศน์ (literature review) ในหัวข้อต่อไป

1.2 วรรณกรรมปริทัศน์

ในการวรรณกรรมปริทัศน์ในที่นี้ ได้รวบรวมบทความที่จะนำวิจารณ์ทั้งหมดจำนวน 6 ชิ้นงาน ผ่านการวิจารณ์แบบเปรียบเทียบโดยไม่เรียงตามลำดับเวลาที่ผลิต เพราะแต่ละชิ้นมองแบบเรียนในช่วงระยะเวลาที่ไม่เรียงลำดับกัน ดังนั้นการวิจารณ์งานทั้งหมดจึงเรียงลำดับจากประเด็นเรื่องวิธีวิทยา และระดับของการวิเคราะห์ที่ปรากฏในดวบท

อาจจะกล่าวได้ว่างานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแบบเรียนของไทยนั้นได้เริ่มศึกษามาอย่างยาวนาน ทั้งในกรอบวิชาประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และมนุษยศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมศึกษา หากจะนับวิทยานิพนธ์ของ สุมินทร์ จุฑาทงกูร ในเรื่อง “การกล่อมเกลารัฐธรรมนูญโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อสมัยรัชกาลที่ 5” ในปี พ.ศ. 2529 จนถึงงานของอภิรักษ์ ธรรมเสนา เรื่อง “เวียดนามในแบบเรียนไทย: การสร้างภาพลักษณ์ของประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนไทย” ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2549 แล้ว ตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเรียนของไทยถูกศึกษาตามกรอบวิธีคิดตามศาสตร์ต่างๆ ขึ้นต้นจำนวน 6 ชิ้นงานมาปริทัศน์ดังต่อไปนี้

1. บทความเรื่องชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ โดยนิธิ เอียวศรีวงศ์
2. บทความเรื่อง อุดมการณ์ของรัฐของไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533; ไม่มี “ชาติของประเทศไทย” ในแบบเรียน โดยลักขณา ปันวิชัย
3. บทความเรื่อง แบบเรียนไทยกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เพื่อนบ้านของเรา” ภาพสะท้อนเจตคติอุดมการณ์ชาตินิยมไทย โดยวารุณี โอสถารมย์
4. บทความเรื่อง แบบเรียนสังคมศึกษากับการกล่อมเกลารัฐธรรมนูญในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยวัชรินทร์ มัสเจริญ

5. วิทยานิพนธ์ เรื่อง การกล่อมเกลตาทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยสุมินทร์ จุฑาทงกูร

6. บทความเรื่อง “เวียคนาม” ในแบบเรียนไทย: การสร้างภาพลักษณ์ของประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนไทย โดยอภิรักษ์ ธรรมเสนา

ธงชัย วินิจจะกูล วิจารณ์บทความเรื่องชาติไทย และเมืองไทย ในแบบเรียนประถมศึกษา ของนิธินี้ว่าเป็นปัญหาเช่นเดียวกันกับงานของเบนดิก แอนเดอสัน (Benedict Anderson)¹⁵ ที่นิธิอ้างถึง โดยธงชัยกล่าวว่า

“อันที่จริงแล้วไม่มีความรู้ใดๆ ความหมายใดๆ ในเรื่องใดๆ เลยที่ปราศจากคู่แข่ง ไม่มีความรู้ใดๆ ที่สามารถผลิตหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาตามลำพังอำนาจของตน, แต่กลับจะต้องไปเกี่ยวข้องกับ, แลกเปลี่ยน, ปะทะขัดแย้ง หรือผสมผสานกับความรู้ใกล้เคียงที่ดำรงอยู่ก่อนเสมอ” (ธงชัย วินิจจะกูล, 2538: คำนำเสนอหน้า 15)

ซึ่งการตั้งข้อสังเกตของธงชัยนี้ในการมองแบบเรียน นักประวัติศาสตร์อย่างอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์เองก็เคยได้ตั้งข้อสังเกตอย่างเดียวกันนี้เช่นกัน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2532: 205) และตัวของธงชัยเองก็ยอมรับถึงความเป็น “นักคิดปุลุชน” ที่มีความขัดแย้งภายในตัวบทความในหนังสือของนิธิ ดังได้กล่าวในเชิงอรรถของบทกานำเสนอของเขาในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ (ธงชัย วินิจจะกูล, 2538: นำเสนอหน้า 30)

ถ้าหากจะเปรียบเทียบกับงานของลักษณะที่ได้ผ่านการปฏิสัมพันธ์งานของนิธิข้างต้น ลักษณะกลับไม่ให้ความสำคัญตรงจุดเคลื่อนไหวนี้ที่ธงชัยได้ท้วงติงนิธิในประเด็นแบบเรียนกับการปะทะความรู้ที่อยู่ใกล้เคียงแต่อย่างใด อาจจะเป็นไปได้ว่าลักษณะได้กำหนดกรอบการวิเคราะห์ของตัวเองไว้เพียงการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) ที่ปรากฏในแบบเรียนเท่านั้น การประพุดิตนอยู่ในกรอบคิดเฉพาะศาสตร์จึงย่อมไม่ใช่วิสัยที่จะวิเคราะห์ถึงภาคปฏิบัติทางวาทกรรม (discursive practice) ที่เคลื่อนไหวได้อย่างครบถ้วนแต่อย่างใด ซึ่งส่งผลถึงบทสรุปของงานชิ้นนี้ดังข้อบทความที่ว่า ไม่มี “ชาติของประชาชนไทย” ในแบบเรียน

ซึ่งการอธิบายแบบอภิพรรณานี้ไม่ได้เห็นความคาดหมายมากนัก และสามารถเห็นได้ทั่วไปจากงานที่เกี่ยวข้องกับแบบเรียนก่อนหน้านั้น อีกทั้งวิธีวิทยาที่ค่อนข้างมีกรอบคิดประวัติศาสตร์จาริต

¹⁵ เบนดิก แอนเดอสัน (Benedict Anderson: 1936-ปัจจุบัน) นักวิชาการผู้เขียนหนังสืออันทรงอิทธิพลด้านการศึกษาชาตินิยมอย่าง Imagined Community (1983.)

นิยม (conventional historicism) ซึ่งสนใจเฉพาะข้อเท็จจริง (facts) ที่ปรากฏในเนื้อหาแบบเรียน ประกอบกับมีวิธีการเล่าเรื่อง (story telling) ที่เคร่งครัด และมุ่งเน้นไปที่ความเป็นวัตถุวิสัย (objective) ของหลักฐานต่างๆ ก็น่าจะเป็นกรอบการศึกษาที่เพียงพอสำหรับงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท

ในการอธิบายทั้งงานของลัทธิและงานวิจัยชิ้นต่อมาของวารุณี¹⁶ มีจุดแตกต่างกันใน หน่วยของการวิเคราะห์ กล่าวคือ ในขณะที่งานของลัทธิจะเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ ภายในประเทศ ระหว่างชนชั้นปกครองกับประชาชน ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาติผ่านแบบเรียน การศึกษา ส่วนงานของวารุณีก็เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นสัดส่วนการวิเคราะห์ในตัวแบบเรียนจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับงานของลัทธิ ในขณะที่งานของ วารุณีกลับเน้นไปที่บริบทต่างๆ ในเชิงประวัติศาสตร์ของไทยที่แบบเรียนสมัยนั้นปรากฏตัวอยู่ งานของ วารุณีจึงจำเป็นต้องมีการอธิบายถึงบริบทประเทศเพื่อนบ้านที่ไทยต้องสัมพันธ์ด้วยในช่วงเวลานั้นๆ อัน ได้แก่ กัมพูชา ลาว พม่า เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ พร้อมกับการวิเคราะห์ด้วยทแบบเรียนเปรียบเทียบไปด้วย ทำให้งานวิจัยของวารุณีจึงขอมลึงลึกในรายละเอียดและให้ความสำคัญแก่มิติบริบทของแบบเรียนมากกว่างานวิทยานิพนธ์ของลัทธิ

การอธิบายแบบเรียน “เพื่อนบ้านของเรา” ในงานของวารุณี ถูกลดหน่วยของการวิเคราะห์ลง ไปในงาน “เวียดนาม” ในแบบเรียนไทย: การสร้างภาพลักษณ์ของประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนไทย ของอภินันท์ กล่าวคือ อภินันท์เลือกเอาเพื่อนบ้านอย่างเวียดนาม เพียงประเทศเดียวในแบบเรียนไทย เป็นกรณีศึกษา และเลือกเอาแบบเรียนที่มีช่วงระยะเวลาที่สถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ เวียดนามยังอยู่ในสถานะตึงเครียดจากเหตุการณ์สงครามเวียดนาม ภายใต้บริบทของสงครามเย็นที่ไทย ในฐานะพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาซึ่งมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง (อภินันท์ ธรรมเสนา, 2549: 146) ความน่าสนใจของแบบเรียนนี้อยู่ตรงที่ รัฐไทยในสมัยนั้นจะสร้างภาพลักษณ์ของประเทศ เวียดนามในช่วงนั้นผ่านแบบเรียนอย่างไร และจะมีพัฒนาการในการสร้างแบบเรียนของตนเองอย่างไร เมื่อสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเริ่มพัฒนาในทิศทางที่ดีในเวลาต่อมา

¹⁶ บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544 ในหนังสือ ลาวผู้หยั่ง-ไทยรู้อะไร?: วิเคราะห์แบบเรียนสังคมศึกษา หน้า 21-127. และพิมพ์ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2545 ลงในรัฐศาสตร์สาร ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 ซึ่งในการพิมพ์ทั้งสองครั้ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา และการวิจารณ์ที่นี้ยึดเอาลำดับเลขหน้าในการพิมพ์ครั้งที่ 2 เป็นหลัก

อกินันท์มองงานผ่านมโนทัศน์นักคิดสายมาร์กซิสต์ (Marxist) อย่างหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser)¹⁷ และอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)¹⁸ โดยอกินันท์ได้ศึกษาแบบเรียนในประเด็นกรอบคิดเรื่องการครอบงำทางอุดมการณ์และเรื่องชาตินิยม อย่างไรก็ตามบทสรุปที่ได้จากการศึกษาแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับเวียดนามขึ้นนี้ของอกินันท์ไม่ต่างจากบทสรุปของงานของวารุณีมากนัก กล่าวคือ แบบเรียนไทยยังคงเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ของชนชั้นนำในการสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

และไม่เพียงแต่แบบเรียนประถมศึกษาที่ไม่มี “ชาติของประชาชน” อันปรากฏอยู่ในงานของลักขณาเท่านั้น แต่ในแบบเรียนสังคมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเทศเพื่อนบ้านระดับมัธยมศึกษาในงานของวารุณีและอกินันท์ก็ไม่มี “ประเทศเพื่อนบ้านของประชาชน” ที่ว่านี้เช่นกัน กลับมีแต่เพื่อนบ้านในสายตาชนชั้นปกครอง ทำให้แบบเรียนที่ทั้งสามวิเคราะห์จึงเต็มไปด้วยภาพลักษณ์ของชาติและประเทศเพื่อนบ้านที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนของตนเองเข้าใจผ่านมโนทัศน์ของชนชั้นนำ ที่ต้องการสร้างแบบเรียนให้สัมพันธ์กับอุดมการณ์ของรัฐในช่วงเวลาหนึ่งๆ และจุดเริ่มต้นของแนวคิดจากชนชั้นนำภายในกรอบระบบการศึกษาไทยอย่างเป็นทางการจึงอาจจะต้องเริ่มต้นทำงานของสุมินทร์

เพราะในงานวิทยานิพนธ์ของสุมินทร์ เรื่อง การกล่อมเกลாதางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวง เป็นสื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำเสนอตัวอย่างความพยายามในขั้นแรกๆ ของชนชั้นนำในการใช้แบบเรียนกล่อมเกล่าและถ่ายทอดอุดมการณ์รัฐลงสู่ประชาชนในช่วงเริ่มที่จะมีการจัดตั้งระบบการศึกษาไทยอย่างเป็นทางการ โดยวิธีวิทยาที่สุมินทร์ใช้ในงานนี้คือการตีความเนื้อหาสาระ (content analysis) แบบเรียนในสมัยนั้น

¹⁷ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser: 1918-1990) นักปรัชญาสังคมนิยมมาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศส ผู้ไม่เชื่อและต่อต้านแนวคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างถูกกำหนดด้วยคติตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ (economist determinism) แต่การเมืองกับอุดมการณ์ มีความเป็นอิสระพอสมควรจากโครงสร้างส่วนล่างทางเศรษฐกิจ อัลธุสแซร์เชื่อว่า โครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง อาจเป็นโครงสร้างที่มีอำนาจครอบงำเหนือโครงสร้างอื่นๆ ก็ได้ (Dominant structure)

¹⁸ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci: 1891-1937) มาร์กซิสต์ชาวอิตาลีที่ถือว่าอุดมการณ์และอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นอิสระจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และถือว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์แวดล้อมของตนเองได้ด้วยความคิดริ้นต่อสู้ ซึ่งอำนาจของจิตสำนึก (consciousness) และอุดมการณ์ (ideology) เป็นจุดสำคัญในการทำความเข้าใจกับการมีอำนาจครอบงำ (hegemony) และได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ยอมตามด้วยความเต็มใจและสมัครใจ มิใช่เพียงเพราะถูกบังคับ (consent)

ในบทคัดย่อของสุมินทร์กล่าวว่า แบบเรียนในสมัยเริ่มแรกที่มีการจัดตั้งระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ เป็นแบบเรียนที่นอกจากจะสอนในเรื่องความรู้ด้านอักษรวิธี และความรู้ด้านวิทยาการต่างๆ แล้ว ยังมีการสอนถึงความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับรัฐประชาชาติ สอนให้ยอมรับและเชื่อฟังอำนาจรัฐ จงรักภักดี หวงแหน เสียสละและมุ่งทำประโยชน์แก่ชาติโดยรวม รวมทั้งมีความภูมิใจในความเป็นชาติไทย และต้องจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ (สุมินทร์ จุฑาทูกร, 2529: ง) จะเห็นได้ว่าทุกประเด็นของสุมินทร์นี้สามารถอธิบายแบบเรียนในงานชิ้นอื่นได้เช่นกัน หากแต่สัดส่วนการให้น้ำหนักของแต่ละประเด็น ย่อมปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์บ้านเมืองและอุดมการณ์ของรัฐในช่วงเวลานั้นๆ ที่พยายามกล่อมเกลาประชาชนของตนเอง

ซึ่งลักษณะเองได้ตั้งข้อสงสัยต่อบทสรุปในวิทยานิพนธ์ของสุมินทร์ว่า ตามประวัติการศึกษาของประเทศไทย รัฐไทยในสมัยนั้นหาได้มีนโยบายที่จริงจังมากนักกับการขยายการศึกษาลงสู่ราษฎรสามัญ เนื่องด้วยการศึกษาสมัยนั้นยังจำกัดตัวเองอยู่ในหมู่เจ้านายและขุนนาง คำถามที่ตามมาก็คือ เป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนที่สุมินทร์จะนำเอาแบบเรียนในสมัยนั้นมาศึกษาเรื่องการกล่อมเกลาความคิดทางการเมืองจากรัฐสู่ประชาชน (ลักษณะ ปันวิชัย, 2542: 106-107)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะก็ไม่ได้ขยายรายละเอียดในประเด็นนี้ให้ชัดเจนมากนัก เพราะหากจะคิดตามเวลาเชิงเส้น (linear) ที่พุ่งทะยานไปข้างหน้าแล้ว การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการจัดระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการครั้งแรก การตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกในวังสำหรับบุตรหลานขุนนาง ลูกเจ้าลูกนาย และบรรดาเชื้อพระวงศ์เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2414 และเป็นปีที่ได้มีการจัดพิมพ์ตำราเรียนอย่างเป็นทางการครั้งแรก (สุมินทร์ จุฑาทูกร, 2529: 13) จนถึงระยะเวลาของแบบเรียนที่สุมินทร์กำหนดคือ พ.ศ. 2453 อันเป็นปีสิ้นสุดรัชกาลที่ 5 รวมระยะเวลาที่แบบเรียนกล่อมเกลาผ่านโรงเรียนหลวงทั้งหมด 39 ปี และการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสามัญชนบริเวณวัดมหรณพารามนั้น เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2428 (สุมินทร์ จุฑาทูกร, 2529: 40) หรือ 14 ปีหลังจากการก่อตั้งโรงเรียนในวัง จนถึงระยะเวลาสิ้นสุดรัชกาลก็คือ พ.ศ. 2453 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 25 ปี การตั้งคำถามของลักษณะที่มีต่อบทสรุปของ สุมินทร์ก็คือ ระยะเวลา 25 ปีที่แบบเรียนกล่อมเกลาสามัญชนผ่านโรงเรียนหลวงจนสิ้นสุดรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 นั้นความเป็นไปได้ของแบบเรียนที่จะกล่อมเกลาประชาชนมีมากน้อยเพียงใด (ลักษณะ ปันวิชัย, 2542: 107)

แม้คำถามนี้จะเกี่ยวข้องกับเรื่องประเด็นคุณภาพของแบบเรียนและระยะเวลาในการกล่อมเกลาที่ลักษณะมองย้อนกลับไปยังประวัติศาสตร์การศึกษาของไทย แต่ทว่าระยะเวลานับจากเริ่มมีแบบเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบันและอาจจะคาดการณ์ต่อไปในอนาคตได้นั้น คำตอบของประเด็นนี้ก็ยังไม้อาจจะใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์คุณภาพและผลสำเร็จของแบบเรียนได้ชัดเจนนัก แบบเรียนหาได้

ประสบความสำเร็จในการกล่อมเกลาระชาชนของตนเองแต่อย่างใดไม่ ยังมีการต่อต้านรัฐจากภาคประชาชนผู้ที่ถูกกล่อมเกลามาจากระบบการศึกษาอยู่เนืองๆ เช่น เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 จนถึงเหตุการณ์ความไม่สงบของภาคใต้ พ.ศ. 2551 ในขณะที่กำลังดำเนินการวิจัยชิ้นนี้

อีกทั้งระบบการศึกษาไทยก็ไม่ได้เปรียบเสมือน “โรงงาน” ดังที่สุมินทร์อุปมาสรุปไว้ในบทคัดย่อแต่อย่างใด (สุมินทร์ จุฑาทงกูร, 2529: ง) เพราะโรงเรียนแบบไทยๆ ไม่ได้ใช้แนวคิดระบบสายพานการผลิตแบบนิยมนฟอร์ด (Fordism)¹⁹ ที่ผลิตผลออกมาจะคงความเป็นมาตรฐานและคุณภาพตรงกันหมด ดังนั้นการดำเนินการควบคุมคุณภาพผลผลิตหรือผู้เรียนก่อนข้างยากและวัดผลความสำเร็จได้ไม่ง่าย สิ่งนี้จึงกลายเป็นข้อจำกัดในการอธิบายประสิทธิภาพตัวแบบเรียนของงานทั้ง 6 ชิ้นข้างต้นที่ไม่ได้ให้ความสำคัญด้านความเข้าใจของผู้เรียนที่มีต่อแบบเรียนของรัฐ หรือกล่าวได้ว่าในอีกแง่หนึ่งงานทั้งหมดไม่ได้ให้ความสำคัญแก่นักเรียนในฐานะผู้ศึกษาแบบเรียนแต่อย่างใด คำถามที่ลักษณะถามสุมินทร์จึงกลายเป็นคำถามที่บ่งบอกถึงขีดจำกัดของอำนาจในการอธิบายตัวตนทั้งของลักษณะเองรวมถึงงานที่เหลือทั้งหมดไปโดยปริยาย

แต่ในปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้การเดินทางของข้อมูลหรือความรู้ที่มีอยู่ทั่วโลกถูกส่งผ่านมาถึงผู้รับสาร ได้อย่างรวดเร็วภายใต้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ข้อมูลและความรู้ต่างๆ อันมากมายมหาศาลเหล่านี้ ได้ไหลข้ามโรงเรียนและเถิดลอดรั้วรัฐด้วยระบบการสื่อสารทำให้ผู้รับสื่อสามารถมีปฏิสัมพันธ์ (interactive) กับความรู้ที่ถั่งโถมเข้ามาโดยง่าย ดังนั้นรัฐจึงไม่อาจที่จะทำให้ความรู้เดิมจากแบบเรียนเป็นเรื่องกล่อมเกลาระชาชนให้เห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับรัฐได้อีกต่อไป

ทำให้ระบบการศึกษาในประเทศไทยเกิดกระแสการศึกษาทางเลือกในการเรียนรู้เพิ่มขึ้นและหลากหลายโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยมีเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นอีกช่องทางสำคัญที่การศึกษาทางเลือกใช้ในการสื่อสารเพื่อขยายการเรียนรู้ออกไปสู่บริเวณสาธารณะดังเช่นการเผยแพร่ความรู้ทั้งทางวิชาการและข่าวสารสังคมของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (Midnight University) ผ่านเว็บไซต์ www.midnightuniv.org

¹⁹ สายพานการผลิตแบบ “Fordism” ถูกคิดค้นโดยเฮนรี ฟอร์ด (Henry Ford) ราวปี 1914 เพื่อผลิตรถยนต์ โดยมีแนวคิดที่ให้มีการจัดระบบการทำงานที่แน่นอน (routine work) เพื่อผลิตชิ้นงานให้ได้จำนวนมากๆ (mass production) มีความเป็นมาตรฐาน (standardization) เพื่อตอบสนองการบริโภคแบบมวลรวม (mass consumption) ดู Harvey, David, The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origin of Cultural Change. Blackwell Publishers Inc. Cambridge Massachusetts. USA.1990: pp.126-135.

การสถาปนาตัวตนของมหาวิทยาลัยทางเลือกแห่งนี้เกิดขึ้นภายใต้บรรยากาศระบบการศึกษาทางเลือกของไทยที่มุ่งหวังกระทำในสิ่งที่แตกต่างไปจากมหาวิทยาลัยกลางวัน (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2544: 192) จึงเกิดเป็นประเด็นถึงระบบการศึกษาของเมืองไทยว่า การมีการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบหรือการศึกษาทางเลือกควบคู่กันไปเช่นนี้ ตัวระบบการศึกษาที่ถูกจัดตั้งขึ้นจากทั้งสองขั้วมีการทำงานร่วมกันหรือขัดแย้งกันอย่างไร และส่งผลกระทบต่อเราได้มาซึ่งความรู้ของคนไทยอย่างไรบ้าง

1.3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.3.1 เพื่อหาความสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจและความรู้ในวัฒนธรรมตะวันตกที่ส่งผลถึงระบบการศึกษาสมัยใหม่

1.3.2 ศึกษาผลกระทบจากระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่มีต่อสังคมไทย

1.3.3 ศึกษายุทธวิธีการใช้เทคนิคต่างๆ ในกระบวนการเผยแพร่ความรู้ทางเลือกของเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (www.midnightuniv.org)

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับ

มีความเข้าใจในความซับซ้อนของประเด็นความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ผ่านกระบวนการควบคุมอำนาจ ความรู้ภายในวัฒนธรรมตะวันตกและการศึกษาสมัยใหม่ของไทย ตลอดจนทราบถึงกระบวนการควบคุมความรู้ของเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน

1.5. กรอบคิดในการศึกษา หน่วยการวิเคราะห์ และระดับการวิเคราะห์

1.5.1 กรอบคิดในการศึกษา

ศึกษากรอบแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ในการนำมาซึ่งการอธิบายความเชื่อมโยงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในตัวบท โดยที่ผู้ศึกษาพยายามผสมผสานมโนทัศน์ (concept) 3 ประการ อันได้แก่ อำนาจ (power) ความรู้ (knowledge) และโลกาภิวัตน์ (globalization) โดยการอธิบายแนวคิดทั้งสามนี้จะถูกตีความและนำเสนอในบทที่ 2 ต่อไป

1.5.2 หน่วยการวิเคราะห์

หน่วยของการวิเคราะห์จะถูกกำหนดในประเด็นของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้ในบริบทความรู้ของชาวตะวันตกที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกจนมาถึงยุคสมัยใหม่ ผลกระทบจากระบบ

การศึกษาระดับใหม่ที่มีต่อสังคมไทย ตลอดจนกระบวนการควบคุมความรู้ของเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน

1.5.3 ระดับการวิเคราะห์

ระดับการวิเคราะห์ในงานชิ้นนี้มีได้เป็นการแสวงหาข้อสรุปแบบอุปนัย (induction)²⁰ จากการจัด หรือแบ่งแยกชุดต่างๆ ออกไปเป็นกลุ่มๆ เพื่อค้นหาสิ่งที่ซ่อนอยู่ หรือขาดไปภายในตัววาทกรรมมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน แต่ระดับของการวิเคราะห์ได้จำกัดตัวเองโดยดำเนินการมุ่งไปยังระดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นมาของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนในการสร้างพื้นที่แห่งการโต้แย้งกันกับเทคนิคควบคุมอำนาจความรู้ชุดต่างๆ ที่ถูกผลิตขึ้นมาในระบบการศึกษากระแสหลัก การวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นจึงเน้นไปยังการค้นหาวาทกรรมภาคปฏิบัติการ (discursive practice) ผ่านกระบวนการและเทคนิคในการควบคุมอำนาจความรู้ชนิดต่างๆ (technology of discipline) ที่ปรากฏอยู่ในตัวบทของเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน

1.6 วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการศึกษาแบบมุ่งหาคำอธิบาย (explanatory) จากปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยอาศัยการศึกษาข้อมูลจากแหล่งที่มาต่างๆ ดังนี้

1.6.1 ศึกษาวิจัยค้นคว้าข้อมูลเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการรวบรวมข้อมูลแบบผสมผสาน (integrated information) โดยเน้นแหล่งที่มาของข้อมูล 2 ประเภท คือ

1.6.1.1 งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ ตำรา ฯลฯ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ให้สาระทางด้านวิชาการ เว็บไซต์บริการข้อมูลต่างๆ

1.6.1.2 สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเชิงลึก (in-dept interview) เพื่อนำมาประกอบข้อมูลในงานวิจัย

1.6.2 รวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ในประเด็นที่ตั้งไว้ และนำเสนอในรูปแบบการเล่าเรื่องแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytic description)

²⁰ การอุปนัย (induction) หมายถึง การที่เราเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ผ่านมาเป็นฐาน เป็นการอ้างประสบการณ์เฉพาะหน่วยมาสนับสนุนข้อความทั่วไปที่เรายังไม่แน่ใจ ยกตัวอย่างเช่น การวิจัยพฤติกรรมกรรมการบริหารของผู้บริหารโรงเรียน โดยการสังเกต บันทึก การใช้แบบสอบถาม ฯลฯ เป็นรายๆ แล้วนำมาสรุปเป็นพฤติกรรมผู้บริหารโรงเรียน เป็นต้น

1.7 นิยามศัพท์

Aletheia	หมายถึง	การจะเป็นจริงของเหตุผลหรือการพูด ซึ่งเป็นเรื่องจะทำให้ สิ่งที่กำลังพูดถึงแสดงให้ปรากฏออกมาให้เห็น และเป็นสิ่งที่ ปรากฏตัวออกมาในลักษณะแบบกระบวนการที่จะต้องมี เงื่อนไขร่วมกับสิ่งอื่นๆ ดังการสนทนาที่ปรากฏในงานเขียน ต่างๆ ของเพลโต
Fundamentalism	หมายถึง	มูลฐานนิยม หรือความเชื่อในระดับญาณวิทยาเชิงนิรุต ติศาสตร์ที่เชื่อว่า ภายในโครงสร้างของการอ้างเหตุผล สนับสนุนความเชื่อต่างๆ มีอย่างน้อยหนึ่งข้อความที่เป็น ข้อความพื้นฐาน อันเป็นลักษณะร่วมและเป็นเงื่อนไขจำเป็น ของทฤษฎีมูลฐานนิยมต่างๆ โดยข้อความพื้นฐานนี้เป็น ข้อความที่ไม่ต้องการข้อความอื่นใดมาเป็นเหตุผลสนับสนุน อีกต่อไป
Genealogy	หมายถึง	ประวัติศาสตร์แบบวงศาวินิชา อันเป็นประวัติศาสตร์ที่ไม่ เน้นความต่อเนื่องตามลำดับเวลา เป็นประวัติศาสตร์ที่ถูก เขียนมาเพื่อรับใช้ปัจจุบัน โดยมุ่งไปยังการปฏิบัติกรทาง วาทกรรมถูกปลดปล่อยและทำให้ปรากฏขึ้นมาและเปิดเผย ถึงเงื่อนไขทางวัตถุของวาทกรรมนี้ และชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไข ต่างๆ ทางการเมืองและสังคม ดังตัวอย่างการศึกษา ประวัติศาสตร์ของการสร้างแผนที่ประเทศไทยของธงชัย วินิจจะกุล ²¹ ที่พบว่าแผนที่ที่มีได้มีจุดมุ่งหมายเพียงการ กำหนดขอบเขตในแง่ภูมิศาสตร์เท่านั้น หากแต่ยังเป็นการ บ่งชี้ถึงตัวตนของประเทศไทยในสมัยนั้นให้มีความชัดเจนขึ้น เพื่อต่อรองกับการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกและ การเมืองภายในประเทศของตน เป็นต้น

²¹ ดู Thongchai Winichakul, Siam Mapped: a history of the geo-body of a nation, (U Hawaii Press, 1997)

Globophobe	หมายถึง	คนที่กลัวหรือคัดค้านต่อต้านระบบโลกาภิวัตน์ คำที่มีความหมายตรงข้ามคือพวกนิยมโลกาภิวัตน์ (Globophiles)
Habitus	หมายถึง	การถูกจารึกทางสังคม ในร่างแห่งปัจเจกทางชีววิทยา โดยที่ฮาบิตุสนี้อยู่ในร่างกายคนเรา ซึ่งกรอบทางสังคมได้เปลี่ยนและเคลื่อนตัวผ่านการปฏิบัติ (practice) ของคน และโน้มนำเข้าสู่การผลิตซ้ำของกรอบทางสังคมผ่านร่างกายคนเรา ฮาบิตุสเป็นภาพตัวแทนของคุณค่าและเป็นการแสดงออกอย่างเป็นทางการของกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งหมุนวนกลับมาผลิตซ้ำกฎเกณฑ์ต่างๆของสังคมอีกครั้ง เช่น ประเพณีพื้นบ้าน พิธีกรรมในชุมชน อาชีพในการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นต้น
Infoanachy	หมายถึง	การเป็นปฏิปักษ์กับพวกทฤษฎีสันทางปัญญา (freedom of information) ต่อต้านการปิดกั้นในการรับข่าวสารข้อมูล และเชื่อว่าข้อมูล ข่าวสารเป็นของสาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการรับรู้ได้ ตัวอย่างดังเช่นเว็บไซต์ วิกิพีเดีย (www.wikipedia.org) เป็นต้น
Invention of Tradition	หมายถึง	วัฒนธรรมประดิษฐ์ ซึ่งโดยปกติแล้วถูกรอบงำด้วยกฎเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับกันได้ ไม่ว่าจะโดยรูปแบบที่เปิดเผยหรือซ่อนเร้น กับทั้งโดยธรรมชาติที่เป็นพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ซึ่งปราศอนเกี่ยวกับคุณค่าและบรรทัดฐานของพฤติกรรมซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยแฝงไว้ด้วยความสัมพันธ์กับอดีตอย่างอัตโนมัติ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วมักจะพยายามถูกเชื่อมโยงให้เข้ากับประวัติศาสตร์เมื่อเห็นว่าเหมาะสมหรือสัมพันธ์กัน (a suitable historic past) เช่นการยืตรางย้อมต้องการพงษชาติเพื่อตระหนักถึงความเป็นเชื้อชาติของคนในชาติ เป็นต้น
Intertextuality	หมายถึง	สัมพันธ์บท โดยที่คำนี้ไม่ได้มองความสัมพันธ์ของตัวบทเป็นแค่เพียงการอ้างอิงระหว่างและกันเท่านั้น หากแต่

สัมพันธบทที่เกิดขึ้นมุ่งไปสู่ความรู้ชุดใหม่ สัมพันธบท
ยอมรับในความเป็นอิสระของตัวบทที่หลุดออกจากผู้แต่ง
หรือผู้ประพันธ์ และเป็นงานที่ปรับเปลี่ยนหรือสมานตัวตัว
บทหลายๆ ตัวบท

Logos/logos หมายถึง

การพูดอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท
ได้แก่ Logos หรือ เหตุผล พระวณะของพระเจ้า ดังที่ระบุ
ไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลถึงการสร้างโลกด้วยพระวณะของ
พระองค์ และ logos อันหมายถึง คำพูด การพูด การใช้
เหตุผล สมมติฐาน สุนทรพจน์ของมนุษย์

Non-placed space หมายถึง

ที่ว่างที่ไม่ได้ถูกทำให้เป็นสถานที่ หรือเป็นพื้นที่ที่ปราศจาก
สัญญาที่แสดงถึงการมีอัตลักษณ์ ความสัมพันธ์และ
ประวัติศาสตร์ เช่น ท่าอากาศยาน สถานีขนส่ง เป็นต้น

Phronesis หมายถึง

ปัญญาเชิงปฏิบัติ ความรอบคอบ หรือหมายถึงปัญญาที่
ปฏิบัติได้ โดยปกติเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติทาง
สังคม และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจด้านคุณค่า
(value judgment) ดังตัวอย่างว่า คนที่รับประทานเนื้อสัตว์ที่
มีลักษณะอ่อนนุ่มจะรู้ว่าเนื้อนั้นสามารถย่อยได้ง่าย แต่จะไม่
รู้ว่าเนื้อของสัตว์ประเภทใดบ้างที่อ่อนนุ่ม ซึ่งคนประเภทนี้
จะมีสุขภาพดีน้อยกว่าคนที่รู้ว่าเนื้อสัตว์อย่างเช่นเนื้อไก่ เป็น
เนื้อที่สามารถย่อยได้ง่าย และยังมีเนื้ออื่นๆ ที่สามารถย่อยได้
ง่ายและเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพด้วยเช่น เนื้อปลา เป็นต้น

Pluralism หมายถึง

ในปรัชญาการเมืองหมายถึง คติความเชื่อที่ถือว่าสังคมที่พึง
ปรารถนานั้นควรมีสถาบันที่หลากหลาย โดยไม่มีสถาบันใด
มีอำนาจเหนือสถาบันอื่น และเป็นสังคมที่ยอมรับฟังอย่างมี
ขันติต่อความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป

Ressentiment หมายถึง

ความรู้สึกที่เต็มไปด้วยไฟแห่งความเกลียดชังแต่เคลือบไว้
ด้วย ความรัก และพร้อมที่จะใช้แรงแห่งความโกรธเหล่านั้น

แปลงสภาพมาเป็นพลังทางจิต ลูกชื่อ โคนล้มพลังทางกาย
ของเจ้านายหรือผู้ปกครอง

Subject หมายถึง ในทัศนะของฟูโกต์ Subject ไม่ใช่เรื่องของกาให้ตัว
ผู้กระทำมีบทบาทสำคัญเสมอไป แต่ในทิศทางกลับกัน การ
เป็น Subject นั้น ฟูโกต์คิดว่า Subject เองก็ยังคงอยู่ในฐานะ
ผู้ถูกกระทำด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่นการให้เงินขอกทาน อาจ
ทำให้เรารู้สึกว่าเรามีฐานะเป็นผู้กระทำ เป็นผู้ให้แก่ขอกทานที่
น่าสงสาร แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ขอกทานก็ยังเป็นผู้กำหนด
บทบาทของตนเองนี้ด้วยว่าจะมียุทธวิธีการใดที่จะโน้มน้าว
จิตใจของคนอื่นให้เงินแก่ตนเอง เช่นการแสดงออกถึงความ
พิการของตน ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดทำให้เกิดวาทกรรมการ
ขอกทานขึ้น นั่นหมายความว่า การขอกทานเป็นการสร้างทั้ง
ผู้ให้เงินและผู้รับเงิน โดยที่ทั้งสองนั้นจะต้องตกเป็นทั้ง
ผู้กระทำและผู้ถูกกระทำซึ่งกันและกันภายในการขอกทาน
หรืออีกนัยหนึ่งก็คือได้สร้างอัตลักษณ์หรือความเป็นปัจเจก
ของแต่ละบุคคลให้เด่นชัดขึ้น ดังนั้นการแปล Subject ว่า อัต
บุคคลหรือองค์ประธานที่เน้นถึงศักยภาพของผู้กระทำจึงไม่
เพียงพอที่จะนิยามในความคิดของฟูโกต์ ในที่นี้จึงใช้ทับ
ศัพท์ว่า “ซบเจค”

Thirdspace หมายถึง พื้นที่ที่สามซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชีวิตและได้ขาดตอน (interrupts)
แบ่งแยกกันระหว่างที่ว่างที่สามารถรับรู้ได้กับการ
ปฏิบัติการต่างๆ ของช่องว่าง (spatial practices) โดยที่
พื้นที่ที่หนึ่ง (Firstspace) เป็นการกำหนดโดยที่พูด
ถึงพื้นที่ๆ สามารถในการตรวจสอบทางประจักษ์ได้ด้วย
ประสบการณ์หยาบๆ มันเป็นพื้นที่การครอบครองแบบ
ดั้งเดิมทางภูมิศาสตร์ของมนุษย์ เป็นผลลัพธ์ที่ว่างแห่ง
กระบวนการทางสังคม อันตกอยู่ใต้การครอบครองของ
ภูมิศาสตร์ในฐานะศาสตร์อันจอมปลอม (pseudo-science)

พื้นที่ที่หนึ่งเป็นผลิตผลที่ถูกผลิตโดยระบบทุนนิยม การจัดระบบหรืออะไรก็ตามที่กระบวนการทางสังคมที่ขึ้นขมนิยมสร้างมันขึ้นมา เช่น แผนที่ การกำหนดพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม เป็นต้น

พื้นที่ที่สอง (Secondspace) เป็นที่ว่างที่ก่อขึ้นภายในจิตใจ (conceived space) คือที่ว่างอันเป็นความรู้สึกส่วนตัว (subjective) และถูกจินตนาการขึ้นมา ด้วยขอบเขตแห่งการเป็นภาพแทนและรูปภาพ ด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในความคิดของบรรดาคนในพื้นที่หนึ่งๆ เป็นความรู้สึกและถูกดูแลในความหมายร่วมกัน เช่น การมีความสำนึกร่วมกันของคนในชาติ ความเป็นท้องถิ่น เป็นต้น

และพื้นที่ที่สาม (Thirdspace) หรือที่ว่างที่ถูกทำให้มีชีวิตขึ้นมาจึงเป็นทางหนึ่งที่มีความคิดอันแตกต่างออกไป สามารถถูกจินตนาการขึ้นมาอย่างสร้างสรรค์แต่จะได้มาซึ่งความหมายก็ต่อเมื่อถูกนำไปปฏิบัติและเต็มไปด้วยชีวิต เช่น การที่ชานาใช้พื้นที่ด้านข้างของถนนเป็นลานตากข้าวชั่วคราว เป็นต้น

1.8 วิธีการนำเสนอ

การตระหนักถึงข้อจำกัดที่มีในการค้นคว้าตามระเบียบวิธีวิจัยของศาสตร์ต่างๆ ดังที่พิจารณาเอาไว้ในการทบทวนวรรณกรรม วิจัยชิ้นนี้ได้รวมไปถึงความพยายามในการละลายเส้นกั้นพรมแดนและสร้างพรมแดนต่างๆ (deterritorialization/reterritorialization) ของศาสตร์และวิธีวิทยาในการลำดับเนื้อหาภายในตัวบทขึ้นมาใหม่ เพื่อนำมาสร้างกรอบคำอธิบายภายใต้หัวข้อที่กำหนดเอาไว้ (presupposition) และสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามบริบทในการค้นคว้าของผู้วิจัย ตัวบทจึงไม่ได้เป็นการเล่าเรื่องโดยใช้ลำดับเวลา (chronicle time) หรือใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ (historical evidence) เป็นตัวขับเคลื่อนตัวบทแต่อย่างใด ดังนั้นการอธิบายที่จะเกิดขึ้นภายในตัวบทจึงมีลักษณะใกล้เคียงกับการอธิบายทางปรัชญามากกว่าตามแนวทางประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนักประวัติศาสตร์ที่จะนำทฤษฎีหรือแก่นหลักมาจากข้อมูลเชิงประจักษ์หรือความเป็นจริง อันจำเป็นต้องใช้ ญาณแห่งการคาดคะเน

ความใกล้เคียง (intuitive approximation) ที่มีลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นเรื่องของพรสวรรค์ในอันที่จะช่วยให้เราสามารถเข้าใจในเนื้อแท้ (essence) ของประวัติศาสตร์ได้ (เซนส วงศ์ยานนาวา, 2526: 17-18) ซึ่งตัวบทนี้ได้ปฏิเสธวิธีการอธิบายประเภทนี้

การอธิบายที่ดำเนินไปในตัวบทได้เลือกใช้วิธีการอธิบายประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา (Genealogy) ตามแนวทางของฟูโกต์ โดยไม่เน้นความต่อเนื่องตามลำดับเวลาที่ถูกกำหนดจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในลักษณะเชิงสัมพัทธ์ ประเด็นเรื่องราวในอดีตมานำเสนอร่วมกับเวลาในปัจจุบัน และอนาคตที่ไม่มีการเรียงลำดับก่อนหลังนั้น ได้นำไปสู่การให้คุณค่าเรื่องเวลาในแบบ ประวัติศาสตร์ที่ถูกทำให้เป็นกลาง (neutralized history) ซึ่งหมายถึง เวลาตามกรอบประวัติศาสตร์ที่เรียงลำดับจากอดีต ปัจจุบัน อนาคต ที่ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งเดียวของการจัดระเบียบเวลาอีกต่อไป²² เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) นักปรัชญาวิพากษ์ชาวเยอรมันเรียกว่าเป็นปรากฏการณ์ของทัศนคติแบบหลังนักประวัติศาสตร์ (post-historicist attitude) (Jurgen Habermas, 1981: 344 อ้างใน นฤพนธ์ คิ้ววิเศษ, 2543-2544: 59)

ซึ่งการเขียนประวัติศาสตร์ชนิดนี้ไม่ได้ต้องการที่จะจำลองความสมจริงของอดีตขึ้นมาหรือโยนเอาทุกอย่างให้มาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในเชิงสัมพัทธ์ทั้งหมดตามแบบนักประวัติศาสตร์ทั่วไป ทำให้การเขียนประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้จึงไม่ได้เป็นการผลิตซ้ำความจริงที่เป็นไปไม่ได้จากอดีตขึ้นมาใหม่ หรือจะกล่าวในอีกแง่หนึ่งก็คือการเขียนประวัติศาสตร์แบบนี้ได้ทำลายความสมจริงทางประวัติศาสตร์โดยสารถะทางประวัติศาสตร์ถูกวิธีการเล่าเรื่องขึ้นมาใหม่ ดังนั้นตัวบทนี้ถูกเขียนประวัติศาสตร์ในสายตาของปัจจุบัน หรือประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน (history of the present) (Michel Foucault, 1979: 31) อันเป็นประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการต่อสู้ในยุคปัจจุบันในวงวาทกรรมที่เกี่ยวข้องภายในตัวบท โดยเฉพาะ เป็นการสร้างตัวบทขึ้นมาจากระบบการอ้างอิงที่เชื่อมโยงกับหนังสือเล่มอื่นๆ และเป็นสนามอันซับซ้อนของวาทกรรมชุดต่างๆ (a complex field discourse) (ไชยรัตน์ เจริฐสินโอฬาร, 2542: 20) ในฐานะเป็นสื่อที่ถูกออกแบบภายใต้กรอบสาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ ในการปฏิบัติการ ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาสื่อและกระบวนการวัฒนธรรมทางสายตา (Media Ethnography and Visualizing Culture Study) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

²² ในแง่ที่หากว่าเราจะให้เหตุผลและนำเสนอเนื้อหาเพื่อให้คุณค่าหรือความหมายกับประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ ผ่านการเล่าเรื่องถึงกระบวนการต่างๆ ก่อกำเนิดเงื่อนไขที่เป็นไปได้ภายในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ

อนึ่ง ต้องเน้นย้ำว่า โคนัยยะสำคัญของการอธิบายแบบลูกผสมหรือพันทาง (hybrid) เช่นนี้ นอกจากจะเป็นการพยายามสร้างภาพตัวแทนของความคิดและวิธีคิดออกมาแล้ว ผู้วิจัยก็ยังหาได้ปรารถนาที่จะเชื่อหรือปกป้องจุดยืนในการสร้างความขัดแย้งของแต่ละศาสตร์ ให้เชื่อมโยงกันรวมเป็นศาสตร์เดียว (unified science) ตามแนวสหวิทยาการ (interdisciplinary) แต่อย่างใดไม่ ด้วยทฤษฎีวิชานิพนธ์เล่มนี้ยังคงเป็นเพียงองค์แห่งวาทกรรม (body of discourse) ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความแตกต่างของระดับความจริงในรูปแบบหนึ่งเท่านั้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved